

került mű, Philodémos *A királyságról* című munkája elemzése során arra a következtetett, hogy a görög bölcseleő Caesarnek szánta tanácsait (*A homérosi „basileus-tükör” időszerűsége a köztársaság végén*). Kovács Péter (PPKE) pontosította Caracalla császár pannoniai látogatásának időpontját és körülményeit (*Caracalla látogatása Pannoniában*). Szabó Ádám (MNM) a pannoniai Silvanus ábrázolások két típusát elemezte. A földművelést segítő Silvanus Domesticus itáliai átvételnek tekinthető, de a (legalábbis Pannoniában) kecskelábú, Pánszerű Silvanus Silvestris alakjában keveredik a görög Pán és a római isten alakja (*Pan dicunt graeci, latini Silvanum*). Hegyi W. György (ELTE), Sarkady János legkiválóbb tanít-

ványa arról beszélt, hogy azokon a területeken maradt fenn hosszú ideig a görög királyság (Spárta, Kyréné), ahol nagyszámú polgárjoggal nem rendelkező, körülalakó (*perioikos*) népességgel számolhatunk. Egy király sikeresebben tudta integrálni a társadalom különféle rétegeit, mint a kirekesztő, bár a teljes jogú polgárok számára demokratikus polis (*A görög királyok és alattvalóik*). Az előadókat délután vendégül látta az egyetemi hallgatói önkormányzat, ezzel is jelezve, hogy mennyire tisztelik és ápolják egykori tanáruk emlékét.

A konferencia előadásainak idegen nyelvű szövegét önálló kötetben fogják megjelentetni 2008 folyamán.

Németh György

Nemzetközi Mária-konferencia Münchenben magyar közreműködéssel

(Egy vallási szimbólum társadalompolitikai intézményesítése a felekezeti és a kommunizmust követő átalakulási folyamatok idején Közép-Kelet-Európában)¹

Négy intézet kooperációjával került megrendezésre 2007. július 25–27. között Münchenben a *Maria in der Krise* című nemzetközi konferencia. A négy fő szervező intézet egyike a müncheni Magyar Intézet (Ungarisches Institut) volt, összhangban a Südost-Institut, a Ludwig-Maximilian-Universität, valamint a GWZO (Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig) szerveivel.

25-én este a megnyitón három intézet igazgatója köszöntötte a konferencia résztvevőit: Stefan Troebst (GWZO Leipzig), Konrad Clewing (Südost-Institut München), és K. Lengyel Zsolt (Ungarisches Institut München).

A magyarországi eszme- és politikatörténethez jelentős adalékot szolgáltathat a müncheni Mária-konferencia. Köztudottan

a Patrona Hungariae toposza egészen az államalapításig, Szent István országfelajánlásáig vezethető vissza. Ettől kezdve a Regnum Marianum toposza funkcionálisan sokszor eltérő változatban öltött testet, hol felekezeti, hol kizárólag rendi, hol abszolutizmusellenes célokat szolgált. Más retorikai alakzatokkal összekapcsolódva pl. *querela Hungariae*, *propugnaculum Christianitatis* egyik legfőbb alkotóeleme volt a nemzeti identitás és önértelmezés kérdéseinek. Magyarországon viszont a Mária-toposz ennyire összetett és sokrétű, interdiszciplináris vizsgálata még várat magára, éppen ezért emelkedik ki a Münchenben megrendezett konferencia a magyarországi Mária-kultusz kérdéskörének vizsgálatában is.

¹ A konferencia-beszámoló a Magyar Fejlesztési Bank „Habilitas”-ösztöndíjának támogatásával készült.

A rendezvény bevezető előadását Klaus Schreiner tartotta: „*Himmlische Großheldin und mächtige Heers-Führerin Maria*”. *Formen und Funktionen politisierter Marienfrömmigkeiten in der Frühen Neuzeit* címmel. Schreiner a 17. századi „propugnaculum Christianitatis”, és a köré szerveződő toposzrendszer európai keresztény megnyilvánulásairól beszélt, elsősorban a történetírás felekezeti és politikai távlataiban. Németország, Lengyelország és Ukrajna mellett az elsők között nevezte meg hazánkat mint a Mária kegyelmébe ajánlott országot a szentkorona-tan jegyében.

26-án négy szekcióban hangzottak el előadások, melyek főként a 17. századi Mária-kultusz megújulásához, valamint a búcsújárások és búcsújáró helyek identitásképző stratégiáikhoz kapcsolódtak. Nicolaj van der Meulen invenciózus írásában a „Terra Mariana” kartografikus vonatkoztatási kereteit jelenítette meg egy 1747 körül – Benedikt Mauz abbé által – létrehozott mennyezeti freskó-kompozíció kapcsán, amelyet 1751-ben Franz Joseph Spiegler a Langhaus-mennyezetre festett meg. A megvalósult freskó-kompozíció – mint mondja Meulen – „nagyszerű kísérlete a panoramatikus »Terra Mariana«-nak, aminek a koordinátáit a Mária-kultusz képei és helyei jelölték ki. Meulen előadása a magyar jezsuita, Hevenesi Gábor (1656–1715) munkáin, különösen a *Parvus Atlas Hungariae*, 1689, *Calendarium Marianum*, 1685, és az *Ars bonae mortis*, 1695 című köteteken alapult, ugyanis Benedikt Mauz abbé számára – mint Meulen kimutatta – a freskó-kompozícióban a „Terra Mariana” feltérképezése vizuális egységet konstruál az enciklopédikus tudományos igénnyel.

Hans-Jürgen Bömelburg előadásában arról beszélt, hogy a Mária-tisztelet az udvari-monarchikus oldal csaknem minden katolikus európai államszövetségében (Ba-

lorországban, a Habsburg Monarchiában, Franciaországban) tipologikus integrációs mozzanatként érvényesült. Mindez Lengyelországban is megvolt – vélekedik Bömelburg – 1635 és 1656 között. Párhuzamosan fejlődött Lengyelországban és Litvániában a Mária-tisztelettel ellentétes forma: 1664-ben – Jerzy Lubomirski fogalmával – Mária a „hajdani lengyel tettek és erények védelmezőjévé” (*Verteidigerin der altpolnischen Taten und Tugenden*) vált, s a „lengyel szabadság” őrzője címet nyerte el. Bömelburg az előadásában a Mária-tisztelet intézményesítésének ezen argumentációs vonalát vizsgálja 1660 és 1730 között a lengyel-litván területen. S teszi fel a kérdést, hogy az udvari monarchikus kultusz mellékszála-e ez, vagy a Mária-kultusz ezen mellékvonala egy egyre szélesedő rezonanciatalajnak.

A konferencián magyar előadó is részt vett. Tüskés Anna angol nyelven tartott előadásában Lucas Cranach Mariahilf (Segítő Mária) c. festménye Passauban őrzött másolatának politikai-felekezeti síkon lecsapódott jelentésrétegeiről beszélt, a *Kultbild: Ambivalente Funktionalisierungen* szekciójában. A Cranach-féle Mária-ábrázolás a szabadságért vívott győztes háborúnak a szimbólumává vált. Tüskés Anna a magyarországi másolatok hatásmechanizmusairól is szólt, ugyanis ez Magyarországon az oszmán győzedelmi jelkép mellett mint a pestis, az árvíz katasztrófáival szemben is védelmező forrásként szolgált.

Kai Wenzel nagyszabású előadásában Mária alakjának, a győzedelmes Istenanya jelentéseinek átkódolási folyamataival foglalkozott a prágai felekezeti diskurzusban, s ennek a Róma és Prága közötti felekezeti térben kultúrsemiotikai metódust szentelt. Vélekedése szerint a prágai kisnegyedben lévő St. Maria de Victoria-templom több tekintetben is különleges helye a 17. száza-

di Mária-kegyesség felekezeti intézményesülésének. A templomot a lutheri szentháromság plébániatemplomaként alapították, amely 1619 decemberében a Mária-értés egyik ellenváltozati helyévé vált a lutheri hatástörténetben. A cseh népfelkelés után a protestáns képzőművészek idején a katolikus prágai templomokban az óváros jezsuita templomából a „Mária hírüladása” című oltárképet a lutheránus templomba szállították át. Az oltárszentelés alkalmából Caspar Wagner atya prédikációt tartott, amivel a képet a lutheri térben kívánta legitimálni. A katolikus és a kálvinista pozíciók elhatárolásában ő egyidejűleg megvilágította, hogy hogyan integrálódott a Mária-téma történelmi példázatként a lutheri „praxis pietatis” toposzába.

A *Wallfahrt: Identitätsstiftende Strategien* című szekcióban Krista Zach professzorasszony *Maria Radna – eine Maria geweihte Basilika minor im rumänischen Banat* témában tartotta meg előadását. Nagy hangsúlyt helyezett a Bánátban előforduló polivalens társadalmi és kulturális disszimilációra, amely az évszázadok folyamán nemcsak elhatárolódásokat eredményezett, hanem mások identitásának, a toleranciának és az interferenciának a specifikus formáit is. A *Maria Radna* nevű Mária-búcsújáráshely, amit a 17. század közepe óta a boszniai franciskánusok *Bosna Argentina* rendi provinciája 2003-ig gondozott, – Krista Zach szerint – kiválóan alkalmas az identitás- és interferenciajelenségek vizsgálatára Közép-Európa délkeleti részén. A két bánáti Mária-búcsújáráshely: *Maria Radna* a Marosnál és a Lippával szemben fekvő *Tschiklova* tipikus polivalens társadalmi és kulturális megjelenési formákat tükröz vissza. Például itt keletkezett, ennél az egyetlen csoportnál a „Bánátjelenség” regionális identitástuda, amely a nyelvetikai és felekezeti kritériumok alap-

ján gyakran a szomszédos régiókban is rátegeződni látszott e kulturális közegre. Ebből az aspektusból a kegyességi irodalom közegeinek a Mária-búcsújárások és a devocionalitás alapján politikai és kronológikus tekintetben különféle időszakai kerülnek vizsgálatra. Egyrészt a népi kegyesség és az interferencia-jelenségek a 17. század felekezeti szinten is differenciált terében, a Bánátban az oszmán uralom alatt, másrészt a két Mária-szentség (kultusz) instrumentáltsága egy tudatos szociális fegyelmezettetés szolgálatában a Habsburg-uralom inhomogén katolikus bevándorlása közben. Ezt követően Meinolf Arens a csíksomlyói Mária-búcsújáráshelyről tartotta meg előadását. A 14. század óta fennálló csíki székeszék zarándokhelyének a felekezeti vonatkozásában régiókat is áthidaló szerepe van – fejtegeti Arens –, hiszen az egyetlen római katolikus magyar búcsújáráshely, megszakítások nélkül. A csíksomlyói Mária központja kisugárzott a 16. század óta a történelmi Moldávia magyarok lakta területére is. 1918–20 után a regionális Mária-búcsújáráshely jelentésében változás történt, nemzeti magyar demonstrációvá fajult a jogtalan versailles-i békeegyezmény ellen. Közvetlenül a háború utáni időkben a pünkösdi búcsújárást a kommunista rezsim megtiltotta, de 1949 után nemzeti mítosz fejlődött ki Csíksomlyó körül, már nemcsak Romániában, hanem Magyarországon, a magyar katolikus ellenálló csoportokon belül is, 1989 után a helyi búcsújárási jellege pedig még világosabban kirajzolódott és felerősödött.

Die „nationale” Maria im postkommunistischen Transformationsprozess szekciójában Agnieszka Gąsior a Máriára vonatkoztatott (népi) kegyesség és a lengyelek nemzeti öntudatának összefonódásáról tartotta előadását. Az 1772 és 1918 közötti lengyel felosztás egy egyre erősödő Mária-

identifikáláshoz vezetett, a szabadság gondolatával és Lengyelország újraegyesítésének eszményével. Ebben a hagyományban Stefan Wyszyński, Lengyelország kardinálisa, lengyel prímás (1948–1981) ápolta a Mária-kultuszt a háború utáni időkben, és különösen a Czestochowa-i Istenanya nemzeti gondolatával mozdított elő szoros kapcsolatot. Közben Wyszyński-nek a kommunista rezsim ellenében, Mária jegyében a társadalom nagy részét sikerült mobilizálni. Nagy hatást fejtett ki az általa kezdeményezett Czestochowa-i Mária-ikon vándorlására, továbbá a lengyel kereszténység felvételének ezeréves, 1966-ban megünnepelt évfordulójára. Majd – mondja Gąsior – ehhez kapcsolódott 1980-ban a „Solidarność” szervezete is.

Małgorzata Omilanowska nagyszabású előadásában a licheń-i lengyel bazilika „karrierépítését” mutatta be. Ott a Mária-tisztelet egy csodálatos jelenésen alapult, és a 19. század első felére nyúlt vissza. Ettől az időszaktól kezdve a helyi plébániatemplom és egy kis Mária-kép, ami eredetileg privát célokat szolgált, a búcsújárások céljává vált. Köszönhető ez Mária tevékeny gondoskodásának, és különösen annak a nagy vállalkozásnak, amelyet Eugeniusz Makulski atya végzett. A hely a 20. század 80-as éveitől kezdve egyre nagyobb jelentőségre tett szert és szabályos „karriert” épített. Itt alapították 1994-től 2004-ig az egyik legnagyobb és ugyanakkor legszokatlanabb lengyel templomot, a Licheń-i Bazilikát. A gigantikus befektetést a búcsújárók áldozatkészsége és nagyvonalúsága tette lehetővé. A bazilika építési költségeit a hívők adományaiból fedezték, akik a szentséget meglátogatták. A kiválóan szervezett

team, a pr-ért és a marketingért volt felelős, meghívókat bocsátott ki, s ezzel az „értékes” búcsújárásokra invitálta a zarándokokat. A Bazilika nemcsak mint adományokból felépült építészeti műremekként őrződik meg a búcsújárók körében, hanem a szimbolikus ábrázolásmódjával, az általa felkeltett asszociációk segítségével a zarándokok számára – mondja Omilanowska – vallási és nemzeti-történelmi identitást tükröző szerepe is van.

Ezt követően Wilfried Jilge 2001-ben, Kijevben a Függetlenség téren megalapított emlékműről érkezett, amely a 60 méter magas korinthoszi oszlopon központi szimbólumként az „Ukrán lány” alakját jelölte ki, melyben – vélekedik Jilge – az ukrán állami függetlenség testesül meg. A szobor diskurzusában a figura az imádkozó Máriát (Marija Oranta) nemzetileg modifikált képmásként, és ezzel a kijevi Szófia-katedrális egyik legjelentősebb freskójaként mint a messzemenően nemzetiesített és szekularizált „Ukrájna Védőmezőjét” (*Beschützerin der Ukraine*) ábrázolja. Ebben az előadásban az érdekek kommunista lenyomatai tükröződnek, amely a transznacionális emlékezés helynek tematikus felszíne alatt a nemzeti és vallási újjászületés formáját kölcsönzi.

A háromnapos konferenciát az Osteuropäisches Institut kertjében megrendezett Sommerfest zárta bajor és román ételkülönlegességek feltalálásával. A *Maria in der Krise* című konferencia előadásainak anyagából tanulmánykötetet állítanak össze, amely remélhetőleg nagymértékben előmozdítja a mariológiai kutatásokat és segít azok vallási és politikai funkcióinak megvilágításában.

Gáti Magdolna